

VARAUTUMINEN ODOTTAMATTOMAAN: KRIISIN JA SODAN KUVAN NÄKYMÄT SUOMEN KANNALTA

Yleisesikuntaeverstiluutnantti, dosentti Pekka Visuri

Maanpuolustuksen kehittämisen ja valmiussuunnittelun perustaksi on tarpeen hahmottaa käsitys tulevaisuuden kriisien ja sotien luonteesta sekä myös tilanteista, joissa voidaan joutua kriisien vaikutusten piiriin. Yleinen kriisin ja sodan kuva antaa yhteisen perustan eri aloilla tapahtuvalle puolustuksen kehittämistyölle ja koulutukselle.

Kokemuksesta kuitenkin tiedetään, että tehtävä on vaikea. Historia on täynnä esimerkkejä epäonnistumisista sekä sodan kuvan arvioinnissa että kriisien syntymisen ennustamisessa. Dramaattiset tapahtumat, kuten syyskuussa 2001 Yhdysvaltoihin tehdyt terrori-iskut ja niiden vastatoimet, saattavat myös vaikeuttaa voimakkaasti kehitykseen.

Ennustamisen sijaan voidaan muodostaa käsitys vaihtoehtoisista kehityksen näkymistä eli skenaarioista. Mahdollisuuksien laaja kirjo osaltaan muistuttaa välttämättömyydestä varautua yllätyksiin. Jotta myös voitaisiin välttää kiinnittyminen yhteen tai kahteen rajoittuneeseen päähänpintymään, on oltava selvillä ennustamisen rajoista sekä alistettava määritetyt uhkamallit jatkuvan kritiikin kohteeksi.

MUUTTUVAT UHKAKUVAT

Kylmän sodan äkillinen päätyminen ja sitä seuranneet nopeat käänteet kiihdyttivät keskustelua politiikan ja strategian ennusteiden pätevyydestä. Jotkut historioitsijat näkivät murrosajassa analogioita Ranskan vallankumousta seuranneisiin Napoleonin sotiin, toiset taas vertasivat tilannetta jopa Rooman valtakunnan hajoamiseen ja siihen liittyneisiin suuriin kansainvaelluksiin keskiajan alkaessa. Arvioitiin koittaneen *epävarmuuden ajan*, jolle olisi tyyppillistä sisällissotien kaltainen olotila.¹ Toisaalta on väitetty, ettei vanhoilla historian opeilla tai perinteisillä maantieteellisillä tekijöillä olisi globaalistuvan talouden ja kehittyneen tiedonvälityksen aikakaudella enää merkitystä. Tiedon lisääntyminen ja yhteyksien parantuminen tekisivät maailman vapaamaksi ja kriisit helpommin hallittaviksi.

Keskusteluihin tuotiin myös *uusία uhkakuvia*, mihin liittyi pyrkimys laajentaa turvallisuuspolitiikan käsite kattamaan lähes kaikki ihmisissä turvattomuuden tunnetta herättävät asiat. Lienee paikallaan heti alkuun kuitenkin todeta, että noista ”uusista” uhista - esimerkiksi kansallisuus- ja vähemmistö-ongelmat, laajamittainen rikollisuus sekä suuret elintasoerot - useimmat ovatkin vanhoja tuttuja kriisien ja sotien syitä.

Aidosti uusia uhkia ovat ensi sijassa vain teknologian kehityksen myötä syntyneet, esimerkiksi luonnon saastumisen ja ydinvoimaloiden riskeihin liittyvät ongelmat, mutta ne eivät kuulu varsinaisesti turvallisuuspolitiikan piiriin vaan vaativat lähinnä ympäristöpolitiikan erityistoimenpiteitä. Toisaalta, jos taloudellisiin tai yhteiskunnallisiin epävarmuustekijöihin ei puututa ajoissa normaaleilla poliittisilla ja käytännön toimilla, niistä voi kehittyä yhteiskunnan turvallisuutta vakavasti vaarantavia turvallisuuspoliittisia uhkia.

Tietoverkoille aiheutuvat uhat ovat todellisia ja ”uusία”, sillä vastaavaa ongelmaa ei ole ennen kohdattu. Suomen kaltainen, moderni tietoteknologiaan voimakkaasti nojaava yhteiskunta on varmasti haavoittuva, joten suojaustoimia tarvitaan. On kuitenkin jälleen asetettava kysymys, mihin rajaan asti suojaamista kannattaa kehittää, jotta siitä ei tulisi liian raskasta taakkaa.

Parin viime vuoden kuluessa kansainvälinen keskustelu on paljolti kohdistunut *globalisaatio*-ilmiön seurausten pohdintaan. Globalisaatio perustuu teknologian kehityksen mahdollistamaan yhteyksien parantumiseen, tiedonvälityksen nopeutumiseen ja vapaakaupan idean leviämiseen koko maapallolle. Aasian talouskriisi vuodesta 1997 alkaen ja aivan erityisesti Venäjän valuutta- ja osakekurssien äkillinen romahdus elokuussa 1998 herättivät jo huolestuneita kysymyksiä globalisaation hyödyllisyydestä ja riskeistä myös turvallisuuspolitiikan kannalta.²

Globalisaation idean ja erityisesti siihen sisältyvien universaalien, ”rikkaan lännen” sanelemien arvojen oikeutuksen vastaisena kritiikkinä voidaan pitää myös arviota maailman jakaantumisesta lähivuosina yhä selvemmin sivilisaatioiden tai kulttuurien mukaisesti. Kun kylmän sodan aikana ryhmittymisperustana oli jako kahteen blokkiin - kommunistiseen, suunnitelmatalouden itään sekä toisaalta liberaalidemokraattiseen ja kapitalistiseen länteen - tulisi lyhyen siirtymävaiheen jälkeen tärkeimmäksi blokkiutumisperusteeksi kuuluminen johonkin suurista sivilisaatioista. Maailmaa on hallinnut pitkään länsieurooppalainen tai ”euro-atlanttinen” sivilisaatio, mutta sen haastajiksi ovat noussemassa etenkin kiinalainen sivilisaatio ja muslimimaailma. Balkanin ja Lähi-idän konfliktit olivat jo osoituksena uudesta ”sivilisaatioiden törmäyksestä”.³ Erityinen merkitys on muslimimaailmalla, jonka alueella on noin 70 prosenttia maailman energiavaroista ja jonka piirissä on monia vakavia poliittisia konflikteja.

Vuosituhanen lähetessä loppuaan levisi pessimismi ajateltaessa mahdollisuuksia kriisien estämiseksi ja hallitsemiseksi. Asevoimaa oli ryhdytty jälleen käyttämään lähes rutiininomaisesti sekä uhkailuun että myös taistelukäyttöön ajettaessa poliittisia päämääriä. Kylmän sodan lopulle ja sen jälkeisille vuosille ominainen varovaisuus asevoiman käytössä jäi selvästi taka-alalle.

Yhdysvaltojen ja yleensäkin ”lännen” hegemoniaa ja siihen liittyväksi käsitettyä globalisaatiota vastaan alkoi kehittyä yhä voimistuvaa liikehdintää. Siitä ilmauksena olivat radikaalit muslimiliikkeet Lähi-idässä ja Keski-Aasiassa sekä toisaalta länsimaissa vuosituhanen vaihteessa alkanut näyttävä liikehdintä suuria maailmantalouden ja integraation koordinaatiota tavoitteleita valtionpäämiesten kokouksia vastaan. Tässä suhteessa esille nousivat erityisesti väkivaltaiset mielenosoitukset ja mellakat Seattlessa, Göteborgissa ja Genovassa.

Tuhoisin kärjistys tapahtui 11.9.2001 terrorihyökkäyksen kohdistuessa New Yorkiin ja Washingtoniin aiheuttaen tuhansien ihmisten kuoleman. Tapahtuma käynnisti mittavat Yhdysvaltojen johtamat ja laajan kansainvälisen liittoutuman vastatoimet, joista tätä kirjoitettaessa ei ole vielä varmaa tietoa. Kriisitilanteissa on vaarana, että yhden tapahtuman ja sen aiheuttamien reaktioiden vaikutusta liioitellaan ja tehdään pikaisia, summittaisia yleistyksiä, ennen kuin on saatu riittävässä määrin tutkimuksellista tietoa tapahtumien syistä ja pitkäaikaissurauksista. Jokaisessa maassa pitäisi uhka-analyysi kuitenkin tehdä omista lähtökohdista. Suomen ja suomalaisten uhkakuva on parhaiten hahmotettavissa aloittamalla analyysi yleisistä tekijöistä ja kohdentamalla käsittely alueelliseen uhkakuvaan sekä omia suojaustoimia ja turvallisuuspoliittisia päätöksiä koskeviin suosituksiin.

ENNUSTAMISEN RAJAT STRATEGIAN TEORIAN KANNALTA

Suhtautumisessa ennusteiden tekoon politiikan, strategian ja erityisesti sodankäynnin alalla erottuu kaksi perusfilosofiaa.⁴

Positivistinen ajattelu, jota strategian historiassa puhtaimmillaan edustaa Napoleonin palveluksessa ollut kenraali *Antoine-Henry Jomini*, pitää mahdollisena laatia luonnonlain kaltaisia teorioita ja niihin pohjautuvia ennusteita myös strategian alalle. Jominilaisen teorian mukaan voimasuhteista, tekniikan tasosta ja noudatetusta doktriinista voidaan suurehkolla varmuudella ennustaa tapahtumien kulkua. Geometrisilla laskelmilla optimoidaan joukkojen siirtoja ja taistelutaktiikkaa, joten myös ”voiton kaava” voitaisiin löytää.

Toinen Napoleonin ajan kenraali, Jominin vastapuolella taistellut *Carl von Clausewitz* edustaa *antipositivistista* koulukuntaa, joka muistuttaa ennustamisen vaikeudesta ja ylipäänsä mahdottomuudesta kehittää ”positiivisia lake-

ja” sodankäyntiin ja siihen verrattaviin tilanteisiin. Ihmisten käyttäytyminen vaaran uhatessa on aina arvaamatonta, joten kriiseillä ja sodilla on taipumus kärjistyä (eskaloitua) äärimmilleen. Tätä ajattelua voidaan soveltaa myös yleisemmin politiikkaan, jota varsinkin suurten murrosten aikana on vaikea enustaa.

Suhtautumisessa kansainvälisen politiikan luonteeseen voidaan nykytilanteessa turvallisuuspoliittisen varautumisen kannalta katsottuna erottaa kaksi pääkoulukuntaa, joissa on lukuisia haarakkeita:⁵

Klassinen realismi (tai poliittinen realismi) hahmottaa maailman jakautuneeksi kahteen tai useampaan kilpailevaan ryhmittymään, jolloin jakolinjana ovat geopolitiittiset tekijät, erilaiset historiat ja kulttuurit (sivilisaatiot). Poliittikan käyttövoimana ovat valta ja intressit sekä viitekehystenä valtiot ja liitot. Kieli on konkreettista ja poliittista. Analyysit tehdään rationaalista kustannus/hyöty -lähtökohdista.

Liberaali internationalismi (poliittinen idealismi) käsittää maailman yhteiseksi, jossa vallitsee yhteinen moraalinen. Konfliktit aiheutuvat lähinnä ”väärinkäsityksistä”, jotka voidaan korjata, koska edut ovat perimmiltään yhteiset. Tutkimuksen tehtävänä on löytää konfliktien syyt, jotta ”ymmärrettäisiin” toimia oikein. Käyttövoimana ovat moraalisuus, järki ja laki. Viitekehystenä on maailmanyhteisö. Kieli on usein abstraktia ja sosiologiasta lainattua. Sodan aiheutuvat ”ismeistä” paremminkin kuin etujen yhteentörmäyksestä. Epävakaisuutta esiintyy, mutta se on hallittavissa. Mekanismit, rakenteet, instituutiot ja prosessit vaimentavat eturistiriitoja eivätkä siis ole niiden heijastumia.

Mainitut koulukunnat eivät luonnollisesti esiinny aivan puhtaina, eikä myöskään voida sanoa, että poliittinen realismi sisältäisi aina oletuksen toiminnan rationaalisuudesta. Poliittinen retoriikka saattaa myös olla liberaalin internationalismin sävyttämää, mutta todellisuudessa toimitaan ensi sijassa realististen etunäkökohtien pohjalta. Poliittiset filosofiat eivät siis selitä tai ennusta päätöksiä kovinkaan yksiselitteisesti. Joskus on kuitenkin hyvä pysähtyä pohtimaan, millaiselle filosofialle käsityksemme maailman menosta oikein perustuu.

KYLMÄN SODAN JÄLKEINEN EPÄVARMUUS

Kylmän sodan aika totutti ehkä liiaksi uskomaan kehityksen suoraviivaiseen jatkumiseen. Laajempaa historiallista taustaa vasten tarkasteltuna kylmä sota oli hyvin poikkeuksellinen ajanjakso ainakin Euroopan politiikan ja suurvaltasuhteiden osalta. Maailmanlaajuisista kamppailuista kävivät vastakkaiset ideologiat, yhteiskuntajärjestelmät ja taloudet. Yhdysvaltojen johtamaa laajaa meriliittoa vastassa oli Neuvostoliiton mannermainen blokki. Maailmanso-

dan loppuvaiheissa idästä ja lännestä Keski-Eurooppaan tulleet armeijat olivat asettuneet pienen välivaiheen jälkeen hiljaiseen asemasotaan toisiaan vastaan. Niitä vahvistettiin kylmän sodan kiristymisen myötä 1950-luvulla, ja ydinaseet jähmettivät asetelman liikkumattomaksi.

Näytti verraten helpolta tehdä kehitysennusteita, sillä pääpiirteinen sotilaallinen ja poliittinen tasapaino vaikutti kestävältä. Länsi oli tosin selvästi vahvempi osapuoli, mutta silläkään ei näyttänyt olleen halua yrittää tosissaan rikkoo kahden blokin asetelmaa.

Kylmän sodan päättyminen äkillisesti itäisen Euroopan kuohuntaan syksyllä 1989 luonnollisesti pani epäilemään lineaarisen ennustamisen oikeellisuutta. Kritiikki olisi hyödyllistä kohdistaa ensi sijassa perusteisiin, joilla jatkuvuutta ennustettiin, sillä muutostekijät olivat jo vaikuttamassa. Niitä ei vain joko osattu nähdä, tai sitten poikkeavien näkemysten ei annettu tulla esiin ja vaikuttamaan päätöksiin. On myös inhimillistä, ettei äkilliseen muutokseen haluta varautua. Laajat organisaatiot ja kansainvälinen diplomatia eivät mielellään ryhdy horjuttamaan vallitsevaa tilannetta ja sen perustana olevia vaikiintuneita valtarakenteita.

Kaikista ennusteiden tekoon liittyvistä vaikeuksista huolimatta pitkän tähtäyksen yhteiskunnallinen suunnittelu vaatii tuekseen arvion poliittisen tilanteen, talouden ja teknologian kehityksen linjoista. Tavallisesti tehdään *skenaarioita*, joiden avulla hahmotetaan vaihtoehtoisia tulevaisuuden kuvia ja saatetaan jopa jättää määrittämättä, mikä niistä on todennäköisin. Olennaista on, että skenaariot sulkevat sisäänsä kaikki nykytietämyksen perusteella mahdolliset kehityskulut ja niiden edellytykset ja että kunkin vaihtoehdon mahdolliset seuraukset perustellaan loogisesti. Skenaarioiden pohjana ovat havainnot aikaisemmasta kehityksestä. Kauas tulevaisuuteen ulottuvissa ennusteissa pyritään käyttämään hyväksi pitkää historiallista kokemusta.

Valtioneuvoston 1990-luvun puolivälissä teettämät *Suomi-skenaariot* tähtäsivät yleisen kehityksen vaihtoehtojen kartoittamiseen ottamatta kantaa siihen, mikä tulevaisuuden vaihtoehtoista lopulta toteutuisi. Ensiksi inventoitiin globaaliin ja Euroopan kehitykseen vaikuttavia *muutosvoimia ja kehitysprosesseja*, joista tärkeimpinä pidettiin teknologia- ja talouskehitystä, valtapolitiikkaa, sivilisaatioita, arvoja sekä väestö- ja ympäristökehitystä. Perusmallin (perusskenaarion) lähtökohdaksi otettiin meneillään ollut kehitys, jolle oli tunnusmerkillistä pyrkimys integraation edistämiseen mutta samalla poliittisen ja taloudellisen toiminnan sääntelyyn instituutioiden avulla ”suuren suunnitelman” mukaisesti. Sen vaihtoehtoiksi hahmotettiin talouden ja pääomien lisääntyvää ylivaltaa korostava skenaario ”armotonta menoa” ja edelleen siitä seuraava mahdollisuus ”romahdukseen ja uuteen alkuun”. Toinen päävaihtoehto painotti suurvaltapolitiikan voimistumista ”valtapiirien kilpailuna”. Li-

säksi maalattiin skenaario ”kulttuurien paineessa”, jossa oletettiin sivilisaatioiden eriytyvän ja riitaantuvan.⁶

Maailman kehitystä hahmottavien skenaarioiden pohjalta voidaan tehdä tarkempia alueellisia ja alakohtaisia skenaarioita. Esimerkiksi kriisien ja sodan kuvan arvioita on mahdollista verrata yleisten maailman, Euroopan ja Suomen kehitystä koskevien skenaarioiden tarjoamiin näkyymiin ja tehdä johdopäätöksiä kunkin vaihtoehdon toteutumisen vaikutuksista.

TILANTEEN SEURAAMINEN VAATII VALPPAUTTA

Kehitysarvioiden teossa vaarana on *rutiineihin turtuminen*, mistä esimerkiksi käy Suomi keväältä 1944. Silloin ei yksinkertaisesti kyetty näkemään perustavaa tilanteen muutosta, joka aiheutui puna-armeijan vahvistumisesta ja Leningradin saartorenkkaan murtumisesta. Suurhyökkäyksestä oli aavistuksia, mutta silti se pääsi yllättämään ajoituksellaan ja voimallaan.

Nytkin on olemassa vaara, että kylmän sodan ajalta tutuksi tulleet kivettyvät vaikuttavat liiaksi ajatteluun ja antavat petollisen tunteen tilanteen jatkuvuudesta ja hallittavuudesta. Oletetaan voittajaksi selvinneen läntisen liittojärjestelmän jatkavan toimintansa pääpiirtein entisellään, vaikka idästä katosi liittojen perustamisen aiheuttanut ja koheesiota ylläpitänyt vastustaja.

Myöskään *kriisinhallinnan* mahdollisuuksiin ei kannata luottaa liiaksi. Kansainvälisessä politiikassa usein puhutaan ylevin sanankääntein ja luvataan ryhtyä tiukkoihin toimiin, vaikka todellisuudessa ollaan epävarmoja ja haluttomia puuttumaan kriiseihin. Retoriikka ja todellisuus eivät helposti kohtaa, joten ennusteiden tekeminen pelkkien puheiden ja lupausten nojalla on hyvin epävarmaa. Esimerkkejä tästä tarjoavat viime vuosina Afrikassa ja Balkanilla käydyt sodat sekä Lähi-idän laajan kriisivyöhykkeen tapahtumat.

Tiedon hankinnan ja arvioinnin ongelmat ovat todellisia, vaikka informaation määrä ja saatavuus koko ajan kasvaisi. Tietojen määräkään ei auta, jos niitä ei kyetä käsittelemään ja arvioimaan oikein.

Esimerkiksi Yhdysvaltojen tiedustelulta ei varmaankaan puuttunut tietoa Iranin kehityksestä 1970-luvulla, mutta se oli täydellisen kyvytön näkemään tulossa olevaa vallankumousta riittävän ajoissa. Vastaava yllätys koettiin Irakin hyökätessä Kuwaitiin elokuussa 1990. Juuri kun Euroopassa juhliittiin kylmän sodan päättymistä, jouduttiin Persianlahdella todella kuumaan sotaan. Myöskään Kosovon kriisin yhteydessä Naton tiedustelu ja päätöksenteko ei voi ylpeillä tehokkuudellaan.

Syyskuussa 2001 Yhdysvaltoihin kohdistetun terrori-iskun jälkeen on jälleen tullut ajankohtaiseksi pohtia tiedustelun ja ennakkovaroituksen epäon-

nistumisen syitä. On kysytty, miksi Yhdysvaltojen 13 erillistä tiedusteluorganisaatiota ja 10 miljardin dollarin terrorisminvastaisen toiminnan budjetti eivät saaneet parempaa tulosta aikaan. Erityisesti on alustavissa arvioissa moitittu liian pitkälle vietyä luottamusta korkean teknologian kykyyn paljastaa ajoissa terrorin ja muiden hyökkäysten uhkat.⁷

HÄTÄISESTI VEDETTYJÄ JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Kylmän sodan päättymistä seuranneeseen tilanteeseen liittynyt keskustelu ”uusista uhkista” oli tyyppilinen esimerkki historiattomuudesta ja lyhyestä perspektiivistä johtopäätösten teossa. Verrattiin tilannetta kylmän sodan aikaan näkemättä sen taakse kehityksen pitempää linjaa. Uutta tilannetta verrattiin siis toisen maailmansodan jälkeen vallinneeseen blokkien väliseen vastakkainoloon ja kaiken yläpuolella leijuneeseen ydinsodan uhkaan. Tiukan blokkijaon purkautuminen ja kommunistihallinnon kaatuminen koko itäisessä Euroopassa palautti kansainvälisen politiikan lähemmäksi ”normaalitilaa”.

Kylmän sodan jälkeiseen tilanteeseen - läntisen liberaalin demokratian voitettua totalitaarisen kommunismin - sopi hyvin väite, että ”demokratiat eivät sodi, eivät ainakaan keskenään”. Epäsuorasti sillä tarkoitetaan, että *demokratian leviäminen* tekisi sodat mahdottomiksi. Väite pitää jossain määrin paikkansa, mutta ei välttämättä aina. Lisäksi tässä keskustelussa usein jätetään huomiotta kaksi olennaista tekijää. Ensinnäkin demokratia on vaikeasti määriteltävissä oleva ja historian kuluessa harvinaiseksi osoittautunut valtiomuoto, joten jo yksin siitä syystä demokraattisten valtioiden kesken ei yleensä ole voinut syttyä sotia. Toiseksi on todettava, että demokratia toimiakseen edellyttää vaurautta ja yhteiskuntarauhaa, joten valtioilla on aina myös mahdollisuus taantua diktatuuriin sekä muutenkin muuttua epävakaa ja kriisiherkiksi. Demokratiat eivät suinkaan ole olleet sotaan kykenemättömiä tai edes kovin haluttomia, vaikka niillä on ollut taipumusta selittää sotaan joutumistaan pakkotilanteeksi.

Vastaavasti väite, ettei *valtioiden kesken* Euroopassa enää voi syttyä sotia, on ollut liian pintapuolinen vakuuttaakseen ainakaan historiantutkijoita. Valtioiden väliset sodat ovat usein aiheutuneet alun perin sisäisistä syistä. Sisäisesti heikentyneet tai peräti hajoamassa olevat valtiot vetävät puoleensa interventioita ja kaikenlaisia saaliin jakajia, vaikkakin nykyaikana halukkuus suoranaiseen asevoiman käyttöön vahvoja valtioita vastaan on vähentynyt.

Tiedonvälityksen kehittyminen on myös lisännyt paineita puuttua vaikeuksiin joutuneiden *valtioiden sisäisiin asioihin*. Toistaiseksi on kuitenkin epävarmaa, hyväksytäänkö oikeus interventioihin kansainväliseen oikeuteen ja YK:n peruskirjan periaatteisiin soveltuvaksi menettelyksi muuten kuin toteu-

tettuna kollektiivisen turvallisuusorganisaation mandaatilla ja tarkoin rajatuista humanitaarisista syistä. Muutama näyttävä epäonnistuminen tai interventio-oikeuden räikeä väärinkäyttötapaus saattavat nostaa hyväksyttävyyden kynnyistä korkealle.

LAAJA KRIISIVYÖHYKE

Parin viime vuoden aikana jälleen yleistyneessä asevoimalla uhkaamisessa ja käytössä politiikan tukena uutta on nimenomaan se, että myös suurvallat ovat suoranaisesti sitoutuneet *sotatoimiin*, joissa on käytetty runsaasti modernia aseistusta. Vakavimmat aseelliset selkkaukset ovat keskittyneet laajalle ”kriisivyöhykkeelle”, joka alkaa Balkanilta ja ulottuu Lähi-idän kautta Keski- ja Etelä-Aasiaan aina Kiinan rajalle ja Indonesiaan. Tuolla alueella on yli kaksi kolmasosaa maailman energiavaroista sekä monia avoimia etnisiä ja poliittis-uskonnollisia konflikteja. Suurvallat ovat pyrkineet laajentamaan siellä vaikutustaan ja varmistamaan itselleen huomattavan osuuden energiavarojen jaossa.⁸

Persianlahden sota talvella 1991 liittyi suoranaisesti kamppailuun energiavaroista. Siitä lähtien on Yhdysvaltojen johtama, välillä hyvin pieneksi kutistunut liittokunta ollut jatkuvassa konfliktissa Irakin kanssa. Persianlahden sota 1991 vaikutti merkittävästi käsityksiin sodan kuvasta ja johdatti myös väärille jäljille, kun tehtiin puutteellisia analyyseja erityisolosuhteiden vaikutuksesta lopputulokseen. Myös sodanaikainen propaganda hämäsi johtopäätösten teossa. Kesti pitkään, ennen kuin saatiin riittävästi tietoa eri osapuolten vahvuuksista ja tappioista sekä taktiikan ja koulutustason erojen suuresta merkityksestä.⁹

Joulukuussa 1998 Yhdysvallat ja Englanti pommittivat Irakia neljänä yönä, julkilausuttuna tavoitteenaan Irakin hallituksen pakottaminen sallimaan YK:n asetarkastajien toimia häiriöttä tehtävissään, Irakin asevoimien heikentäminen ja Saddam Husseinin horjuttaminen. Pääasiassa risteilyohjuksilla ja kauko-ohjattavilla pommeilla suoritettut hyökkäykset eivät johtaneet mihinkään. Sen jälkeen Irakin ilmapuolustuksen kohteita pommitettiin aika ajoin, ilman että konfliktiin olisi saatu ratkaisua. Taloudelliset pakotteet tuottivat paljon kärsimystä Irakin kansalle ja herättivät YK:n piirissä yhä voimistuneita vaatimuksia pakotteiden kumoamiseksi.

Monissa osissa Afrikkaa taisteltiin etenkin vuosien 1998 - 2000 kuluessa. Afrikan sodat (varsinkin Angola, Sudan, Kongo, Sierra Leone ja Eritrea) ovat olleet erittäin tuhoisia kuolonuhrien noustessa miljooniin. Suurvalloilla ei kuitenkaan ole ollut suurta halukkuutta puuttua Afrikan tai Aasian kriisei-

hin, elleivät ne suoranaisesti ole uhanneet taloudellisia tai pitkän tähtäyksen poliittisia etuja.

Vuonna 1999 kiihtyivät taistelut myös monissa Kaukasian ja Keski-Aasian maissa. Kapinalliset ovat olleet yleensä radikaaleja muslimeja. Intian ja Pakistanin välinen Kashmirin kiista kärjistyi jälleen kesällä 1999, ja Afganistanissa jatkui pitkä, tuhoisa konflikti. Myös Indonesia on joutunut kokemaan rajuja väkivaltaisuuksia ja suoranaisia kapinaliikkeitä, jotka uhkaavat vakavasti valtiollista yhtenäisyyttä.

Ajankohtaisen kriisin ja sodan kuvan kannalta merkittävimmät sodat on käyty Kosovossa ja Tshetsjeniassa.

KOSOVON SOTA KEVÄÄLLÄ 1999¹⁰

Kosovon albaaniväestön keskuudesta noussut sissiarmeija *UCK* ryhtyi *aseelliseen kapinaan* keväällä 1998. Serbihallinto teki vastaiskuja, mutta *UCK* sai valvontaansa yhä lisää alueita. Kesästä 1998 alkaen sotilasliitto Nato uhkasi tehdä intervention Kosovon konfliktiin, jolloin käytännössä kyseeseen olisivat lähinnä tulleet Jugoslavian pommitukset. Syksyyn mennessä serbijoukot ajoivat *UCK*:n sissit pois niiden valtaamilta alueilta ja samalla väestöä pakosalle yli 200 000 henkeä. Yhteensä noin 1 600 ihmistä kuoli taisteluissa ja kostotoimissa.

Lokakuussa 1998 aikaansaatu *aselepo* rauhoitti Kosovon hetkeksi, mutta joulun tienoilla tilanne kiristyi jälleen. *UCK*:n sissit olivat palanneet edellisenä vuonna menettämiinsä aseisiin ja tekivät prvosiovia iskuja serbihallintoa vastaan. Siihen serbit puolestaan vastasivat rankaisuretkikunnilla.¹¹

Epäonnistuneen Rambouillet'n konferenssin jälkeen *Nato aloitti ilmapommitukset* 24.3. koko Jugoslavian alueelle. Serbit ryhtyivät karkoittamaan albaaniväestöä kodeistaan, jolloin tapahtui paljon myös väkivallantekoja. Naton piirissä oli uskottu, että parin päivän ilmahyökkäykset riittäisivät pehmittämään Jugoslavian hallituksen suostumaan Rambouillet'ssa esitettyihin ehtoihin. Kun niin ei käynyt, Nato-maiden hallitusten keskuuteen levisi suuri hämmennys. Kun Jugoslavian asevoimille ei pystytty tuottamaan merkittäviä tappioita, hyökkäykset suunnattiin yhä enemmän talouden ja yhteiskunnan perusrakenteiden tuhoamiseen.

Pommitukset kestivät kaikkiaan 78 vuorokautta. Niihin osallistui loppuvaiheessa yli 900 lentokonetta. Lentosuorituksia tehtiin yli 37 000, ja niiden aikana käytettiin yli 24 000 pommia tai ohjusta. Pommeista noin 35 prosenttia oli täsmäaseita. Kosovoon pudotettiin myös 1 100 rypälepommia, joista levisi maan pinnalle noin 200 000 pikkupommia. Niistä edelleen noin viisi prosenttia jäi räjähtämättömiksi. Maastossa asutuksen seassa on ollut noin 11 000

räjähämätöntä pommia ja runsaasti miinoja, joista on aiheutunut kymmeniä kuolemantapauksia.

Serbijoukoille pommituksilla tuotetut tappiot jäivät loppujen lopuksi verraten vähäisiksi. Yhteiskunnan ja talouden parusrakenteille aiheutui sen sijaan suuria vaurioita. Kautta Jugoslavian on todettu syntyneen lisäksi ympäristövaurioita, joiden vakavuudesta ei ole kuitenkaan saatu täyttä selvyyttä.

Tappioista on esitetty hyvin vaihtelevia arvioita. Naton ilmoittamat serbien asevoimien tappioluvut ovat olleet selvästi suurempia, kuin mitä serbihallinto on tunnustanut tai mitä on voitu todeta sodan jälkeen. Jugoslavian hallitus ilmoitti kaatuneiden sotilaiden määräksi noin 600, joista yli puolet oli kuollut taistelussa sissejä vastaan. Pommituksissa sai surmansa Jugoslavian viranomaisten mukaan 1 500 - 2 000 siviiliä. Amerikkalainen *Human Rights Watch* päätyi tutkimuksissaan siihen, että pommituksissa kuoli heti noin 500 siviiliä. Lisäksi pommituksien seurausvaikutuksiin on kuollut vähintään 100 - 200 siviiliä. Korkean teknologian aseiden käytöstä huolimatta siviiliväestön tappiot olivat siis verraten suuret, kun otetaan huomioon Kosovon ilmasodan luonne alun perin hyvin rajoitetuksi tarkoitettuna interventiona.

Kokemukset Kosovon sodasta ovat olleet ristiriitaisia. Ensinnäkin pommitusten tehokkuudesta on kiisteltu jatkuvasti.¹² Tulkintaa sotilaalliselta kannalta on vaikeuttanut muun muassa se, että Naton ilmavoimien toiminnalle oli asetettu monia rajoituksia, jotka vaikeuttivat sotilaallisten päämäärien saavuttamista. Omien tappioiden välttämiseksi lennot varsinkin alkuvaiheessa suoritettiin yleensä öisin ja vähintään viiden kilometrin korkeudesta. Kahden kuukauden kuluttua pommitusten alkamisesta serbien puolustuskyky oli edelleen riittävä estämään Kosovoon suunnatut maahyökkäykset, joiden valmistelu olisi vaatinut aikaa vähintään useita kuukausia. Lisäksi oli poliittisesti vaikea saada tehdyksi maasotatoimien valmistelupäätöstä.¹³ Vasta keskitetyt hyökkäykset Serbian taloutta ja voimahuoltoa vastaan vaikuttivat yhdessä poliittisen painostuksen lisääntymisen kanssa siihen, että Jugoslavian hallitus hyväksyi rauhansuunnitelman 3. kesäkuuta. Ratkaisuun myötävaikutti, että ehtoja oli lievennetty.

Kosovon sota oli kaikkiaan hyvin erikoinen. Maan pinnalla Kosovossa käytiin ankaraa sissisotaa kaikkine sellaiseen sodankäyntiin liittyvine väkivallanteoineen. Serbit kostivat Naton pommitukset albaaniväestölle, jolloin tuhansia siviilejä sai surmansa. Serbijoukkoja oli Kosovossa 40 000 - 50 000 sotilasta ja erikoispoliisia. Albaanisissa oli 10 000 - 20 000.

Myös ilmasota oli epäsymmetristä, kun hyökkääjänä oli yli 700 miljoonan asukkaan suuri sotilasliitto huippumoderneine aseineen ja puolustamassa olivat 10 miljoonan köyhtyneen ja saarrosta kärsineen serbin asevoimat. Ne oli-

vat toisaalta sotaan tottuneita ja voivat käyttää vielä Titon Jugoslavialta periytyneitä runsaita asevarastoja ja sotilaallisia suojarakenteita. Naton tappiot rajoittuivat neljään tuhoutuneeseen lentokoneeseen ja kahteen taisteluhelikopteriin.¹⁴ *Kosovon sodan kokemuksia on vaikea siirtää muihin oloihin voimasuhteiden suurten erojen ja poikkeuksellisen poliittisen tilanteen vuoksi.*

TSHETSHENIAN SOTA SYKSYLLÄ 1999

Elokuussa 1999 noin 1 500 radikaalia muslimia tunkeutui *Dagestanin alueelle* vallaten kuusi kylää tai pikkukaupunkia. Venäjän asevoimat olivat valmistautuneet kovaan vastaiskuun, joka alkoi välittömästi ja jatkui syyskuun lopulla hyökkäyksenä *Tshetsheniaan*.

Verrattuna edelliseen, vuosina 1994 - 1996 käytyyn Tshetshenian sotaan Venäjän asevoimat käyttivät alkuvaiheessa täysin erilaista taktiikkaa. Tykistön ja ilmavoimien tulta käytettiin runsaasti ja jalkaväen hyökkäyksiä lähi-etäisyyksillä vältettiin. Taktiikka siis muistutti periaatteessa Naton toimintaa Kosovon sodassa, joskin Kosovossa juuri ja juuri vältettiin maataistelut. Venäjän ilmavoimilla ei toisaalta ole ollut käytössään läheskään yhtä tehokasta kalustoa kuin Natolla.

Venäjän asevoimia oli syksyn 1999 taistelussa noin 100 000 sotilasta. Tshetshenitaistelijoita oli 10 000 - 15 000. Asevoimien tappioita on ollut vaikea arvioida. Joka tapauksessa siviiliväestö on suuresti kärsinyt sodasta. Pakolaisia (kotiseudultaan lähtemään joutuneita) on ollut Tshetshenian naapuritasavalloissa noin 250 000 henkeä, ja sissisota jatkuu määräämättömän ajan.

KRIISIN JA SODAN KUVAN YLEISPIIRTEITÄ

Kriisille *tunnusmerkillistä* on uhka perustavia arvoja kohtaan, yllätyksellisyys ja päätöksenteon aikapaine. Kriisipäätöksenteossa rationaalinen, laskelmoiva harkinta hyvin usein saa väistyä voimakkaiden tunteiden ja poliittisten intohimojen tieltä. Sekä päätöksenteon logiikka että toimenpiteiden perusteleminen taantuvat ikään kuin alemmalle ajattelun tasolle. Vedotaan tunteisiin ja aikaisempiin kokemuksiin vastaavista tilanteista, ilman että analogioille olisi välttämättä hyviä perusteita.

Klassinen esimerkki kriisin yllättävästä alkamisesta ja kärjistymisestä eli eskalaatiosta on 28.6.1914 *Sarajevon laukauksista alkanut tapahtumasarja*, joka nopeasti johti suurvaltojen yhteenottoon ja maailmansotaan. Taustalla oli suurvaltojen liittoutuminen keskinäisiin avunantoverkkoihin, vaikka niiden välillä ei ollutkaan ajankohtaista konfliktitilannetta. Kriisin laukaissut tapahtuma aiheutti yhden osapuolen, Itävalta-Unkarin, ylireagoinnista Serbiaa

vastaan ketjureaktion, joka parissa viikossa johti sotatoimien alkamiseen. Toisiaan seuranneiden liikekannallepanojen automatiikka ei antanut mahdollisuuksia hallitusten yrityksille laukaista kriisi rauhanomaisesti. Suoranainen sotahysteria valtasi Euroopan.

Kylmän sodan kaudelta eniten tutkittu ja suurimpia riskejä sisältänyt tapahtuma oli *Kuuban kriisi lokakuussa 1962*, jonka aiheutti Yhdysvaltojen saama tieto sinne tuoduista keskikantaman ohjuksista. Yhdysvaltojen hallitusta suositeltiin tilanteen johdosta jopa aloittamaan täysimittainen ydinisku Neuvostoliittoon, mutta presidentti Kennedy valitsi toimintamalliksi laivastosaarron ja diplomaattisen kriisinhallinnan.

Uudempi esimerkki on ollut Irakin suorittama *Kuwaitin miehitys elokuussa 1990*. Tapahtuma oli yllättävä ja lännen energiahuollolle erittäin uhkaava. Kriisi kärjistyi kansainväliseksi ja johti puoli vuotta kestäneiden joukkojen keskitysten jälkeen Persianlahden sotaan, jossa Yhdysvaltojen johtama liittokunta taisteli Irakia vastaan YK:n antamalla mandaatilla.

Suuri virhe tehdään, jos *sodan kuvaksi* yksioikoisesti oletetaan viimeksi käydyn sodan toistuminen. Esimerkiksi arvio, että Persianlahden sota vuonna 1991 olisi vaikuttanut merkittävästi käsityksiin sodan kuvasta myös muualla, tuli osoitetuksi virheelliseksi kohta Jugoslaviassa, Somaliassa ja Tshetsheniassa. Persianlahden sodasta voidaan tietysti vetää strategisia, taktisia ja teknisiä johtopäätöksiä, mutta ne pitää suhteuttaa silloisiin olosuhteisiin, jolloin todetaan helposti erojen esimerkiksi Suomeen verrattuna olevan suuria. Samat varaukset pätevät luonnollisesti keväällä 1999 käytyyn Kosovon sotaan. Sitä tuskin voi pitää yleispätevänä sodan mallina.

Selkeä, futurologian keinoilla hahmotettu kehitysarvio yleisestä sodan kuvan kehityksestä on esitetty Alvin ja Heidi Toflerin kirjassa *Sodan ja rauhan futurologia* (Otava, 1994, alkuteos War and Anti-War, 1993). Siinä kirjoittajat kuvasivat ”kolmannen aallon” korkeaan teknologiaan ja tiedon hyväksikäyttöön perustuvan tuotantotavan siirtymistä sotalaitosten piiriin. Seurauksena on *sotalaitosten muuntuminen* massa-armeijoista pienemmiksi mutta entistä tehokkaampia joukkoja käyttäviksi. Määrällistä tulivoimaa ei enää kasvateta, vaan sen tarkkuutta lisätään. *Tieto* eri muodoissaan tulee ratkaisevaksi strategiseksi voimavaraksi. Samalla kun tiedustelu-, viesti- ja johtamisjärjestelmät suorituskyvyltään tehostuvat, niiden suojaaminen käy yhä vaikeammaksi. Pienillä erikoisjoukoilla, täsmäpommituksilla ja elektronisella häirinnällä voidaan lamauttaa nopeasti suuriakin puolustusjärjestelmiä.

Tofflerin mukaan myös ero siviilitalouden ja sotalaitosten välillä on kaventumassa. Molemmat joutuvat kamppailemaan saman tapaisten, paljolti teknologian kehityksestä seuraavien ongelmien kanssa. Erityisesti teknisten järjes-

telmien suojaamisvaatimus ja varautuminen nopeaan reagointiin on molemmille yhteistä.

Korkean teknologian laajamittainen hyväksikäyttö etulinjan joukoilla ei kuitenkaan edes Yhdysvaltojen asevoimissa ole yksiselitteisesti hyväksytty. Perinteisempää strategis-operatiivista taistelukykyä korostava linja on edelleen voimissaan. Tätä ajattelua kuvasi esim. kenraali Colin Powellin suosittama, eversti Harry Summersin kirjoittama kirja Yhdysvaltojen sotilaspolitiikan ja sotilasstrategian kehittämismahdollisuuksista¹⁵. Viimeksi Kosovon sota jätti tässä suhteessa ilmaan monia kysymysmerkkejä, sillä kokemuksista kiistellään ankarasti. Yhtä lailla voidaan odottaa, että voimakkaat terrori-iskut syyskuussa 2001 antavat aiheita kiistaan kalliin ballististen ohjusten torjuntajärjestelmän hyödyllisyydestä epäsymmetrisen sodankäynnin välineinä verrattuna tavanomaisempiin torjuntamenetelmiin, joissa vakoojilla, poliisivoimilla ja erikoisjoukoilla on keskeinen sija.

Uusin teknologia on siis tunnettava ja sitä on saatava käyttöön, mutta tekniikalla yksinomaan ei voida voittaa sotia tai hallita kriisejä. Aseille keksitään aina vasta-aseet, ja tekninen etumatka voidaan tiettyyn rajaan asti eliminoida taktisilla ja operatiivisilla vastatoimilla. Heikomman osapuolen ei kannata asettua vahvempansa vastaan samoilla välineillä ja menetelmillä, vaan ylivoimaa on tasoitettava muilla keinoilla.

Poliittisen ja strategisen kehityksen arviosta sekä yleisestä kriisin ja sodan kuvasta saadaan aineksia *alueelliseen uhkakuvaan*, mutta erityisen tärkeää on tällöin lisätä arvioon lähiympäristössä vaikuttavat kehityspiirteet sekä eri osapuolten strategiset intressit ja toimintamahdollisuudet. Niitä ei tässä tarkastella lähemmin.

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ SUOMEN KANNALTA

Suomen turvallisuuspoliittinen asema on aivan erilainen kuin monissa maailmalla viime vuosikymmenen aikana käydyissä sodissa. On hyviä perusteita olettaa, että Suomi voisi joutua hyökkäyksen kohteeksi lähinnä vain suuren eurooppalaisen tai maailmanlaajuisen konfliktin osana.

Persianlahden sota 1991, Jugoslavian hajoamissodat 1991 - 1999 ja Tshetshenian sodat ovat kuitenkin myös *Suomen kannalta merkittäviä malleja*, koska niissä on käytetty uudenaikaista aseistusta ja verraten hyvin koulutettuja joukkoja. Monet Afrikan ja Aasian sodat on käyty huomattavasti vanhanaikaisemmalla aseistuksella.

Valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa 13.6.2001 määritettiin käytettäväksi puolustussuunnittelussa seuraavat *kriisi- ja uhkamallit*:¹⁶

1. Alueellinen kriisi, jolla voi olla vaikutuksia Suomeen.
2. Poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen painostus, johon voi liittyä sotilaallisella voimalla uhkaaminen sekä sen rajoitettu käyttö.
3. Strateginen isku, jolla pyritään pakottamaan valtakunnan johto haluttuihin ratkaisuihin kohdistamalla lamauttavia toimia yhteiskunnan elintärkeisiin kohteisiin ja toimintoihin sekä puolustusjärjestelmään.
4. Laajamittainen hyökkäys, jonka tavoitteena on strategisesti tärkeiden alueiden valtaaminen tai Suomen alueen hyväksikäyttö kolmatta osapuolta vastaan.

Edelliseen selontekoon verrattuna uutta oli ”alueellisen kriisin” vaikutusten lisääminen luetteloon ja ”strategisen iskun” määrittelyn tarkentaminen. Todettiin myös, että mainitut uhkatapaukset saattavat esiintyä peräkkäin eikä mitään vaihtoehtoista voida karsia pois.

Ongelma on kuitenkin siinä, että tekstin monissa kohdissa ja varsinkin uhkakuvien poliittisissa tulkinnoissa on painotettu ”strategista iskuja” tärkeimpänä ellei suorastaan ainoana varautumisen kohteena, jolloin puolustus pyritäisiin rakentamaan nimenomaan sellaisen tapauksen varalle. Tutkija puolestaan joutuu huomauttamaan, ettei meillä nyt ole mitään mahdollisuutta hahmottaa Suomea mahdollisesti koskevien kriisien ja sodan kuvaa edes kohtalaisella tarkkuudella 10 - 15 vuoden päähän.

Strateginen isku muistuttaa aikaisemmin käytettyä *yllätyshyökkäyksen* mallia, luonnollisesti teknisen kehityksen mukanaan tuomin korostuksin. Kenraali Gustav Hägglund on kirjassaan *Suomen puolustus*¹⁷ ilmoittanut mallin vastaavan lähinnä Persianlahden sotaa 1991 ja Kosovon sotaa 1999. Yhtä hyvin voidaan sanoa, että strateginen isku voisi olla luonteeltaan jotain Jugoslavian pommitusten ja Tshetsšenian sodan väliltä, siis varsin väljässä haarukassa. Ne ovat sisältäneet todellisia sotatoimia, eivät vain pistemäisiä iskuja tai eriasteisia terroritekoja. Tarkkaa rajaa ”strategisen iskun” ja laajamittaisen hyökkäyksen välille on käytännössä mahdotonta vetää, ja se on kaiken lisäksi turhaa, koska on pakko varautua molempiin tapauksiin.

Puolustuksen suunnittelussa on lähdettävä siitä, ettei ole mahdollista ennustaa edes kohtalaisella tarkkuudella niitä uhkia, jotka voivat Suomea kohdata jossain tulevaisuuden tilanteessa, ehkä 10 - 15 vuoden perspektiivillä. Suunnittelussa on varauduttava siihen, että hyökkääjä käyttää runsaasti asevoimaa (ilmavoimaa sekä maa- ja merivoimia), sillä ilman riittävää ylivoimaa hyökkäystä tuskin kannattaa aloittaa. On silti varauduttava myös kohtaaman pelkkiä rankaisu- tai painostusiskuja Jugoslavian pommitusten tapaan, ja niiden torjuminen on käytännössä vaikeaa. Tietosodankäynti eri muodoissaan kuuluu luonnollisesti tulevaisuuden sodan kuvaan, joten viestiyhteydet ja tie-

toverkot on suojattava. Myöskään ydinaseiden käyttöä ei voida sulkea pois, joskin sellaisen todennäköisyys on edelleen vähäinen.

Jos Suomen kaltaiseen maahan hyökätään, on aina odotettavissa ensimmäisessä vaiheessa iskuja ilmapuolustusta, johtamisjärjestelmää, hallintoa sekä tärkeimpiä varastoja ja liikenneyhteyksiä vastaan. Hyökkääjän käytössä olevasta kapasiteetista ja sodanpäämääristä riippuu, kuinka kauan ensimmäinen vaihe saattaisi kestää. Hyökkäykseen voi heti liittyä myös maahanlaskuja ja mairinnousuja sekä maavoimien hyökkäyksiä rajan yli. Ei voida laatia mitään täsmällistä mallia, koska vaihtoehtoja on runsaasti.

Mainitut esimerkit (Persianlahden sodasta, Kosovosta ja Tshetsheniasta) pakottavat siis oletamaan, että hyökkäys voi olla hyvin monimuotoinen. Yllätyksiin on aina varauduttava. Missään tapauksessa ei voida olettaa, että jokin suurvalta hyökkäisi Suomeen vain pistemäisillä ilmapommituksilla ja kevyillä, ilmakuljetteisilla iskuosastoilla, jos vain puolustus on järjestetty suunnilleen nykytasolla. On vaikea kuvitella sellaiselle hyökkäykselle mitään järjeställistä sodanpäämäärää, sillä pienet iskut tuottavat niiden tekijöille suuret riskit. Puolustaja saattaa niistä ärsyyntyä ja ryhtyä tosissaan vahventamaan puolustustaan.

Suomalaisessa yhteiskunnassa ei nykyisin ole vallalla sellaisia tekijöitä, jotka nostaisivat merkittävästi todennäköisyyttä joutua sisäiseen aseelliseen konfliktiin ja samalla ulkomaisen intervention kohteeksi. Myöskään taloudelliset syyt eivät tunnu riittävilta syyiltä hyökkäykseen Suomen vastaan. Jäljelle jää sitäkin tärkeämpänä mahdollisuutena joutuminen jälleen *geostrategisista syistä* hyökkäyksen uhan alaiseksi suurvaltojen välisessä vakavassa konfliktissa. Suomi sijaitsee edelleen geopoliittisesti ja geostrategisesti idän ja lännen raja-alueella, joten Suomen sijainti ja suhteellisen suuri pinta-ala muodostavat yhä vaaratekijän.

Suurvallalla täytyy kuitenkin olla erittäin painavat syyt hyökkäykseen, ja siihen on silloin oltava varattuna runsaasti voimaa. Muuten hyökkäys Suomen alueellista puolustusjärjestelmää vastaan ei voi mitenkään menestyä. Lähes puoli miljoonaa taistelijaa verraten hyvin koulutettuina ja varustettuina on mittava pelote kenelle tahansa hyökkääjälle.

Viime vuosina kaikki suurvaltojen suorittamat hyökkäykset on aloitettu suuren ylivoiman turvin. Jos sellaista ei ole saatavissa, hyökkäykseen ei yksinkertaisesti ryhdytä. Suursodan yhteydessä hyökkääjä sen sijaan voi joutua ottamaan huomattavasti suurempia riskejä. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että Suomen maanpuolustuksen tehtävänä on ylläpitää ennalta ehkäisevästi sellaista alueellisen puolustuksen torjuntakykyä, ettei hyökkäys Suomeen todennäköisesti kannattaisi.

Erikseen tulee pohtia, mitä *nykyaikainen terrorismi tai muut uudet uhkat* voivat merkitä Suomen turvallisuuspoliittiselle perusratkaisulle ja maanpuolustuksen yleisjärjestelylle. On syytä painottaa sitä, että tuollaiset uhkat poikkeavat perustaltaan sotilaallisista uhista, vaikka niillä olisi monia yhteisiä piirteitä varautumisen kannalta.

Suomi ei ole nykyisin mukana sellaisissa kansainvälisen politiikan toiminnoissa, jotka kasvattaisivat merkittävästi terrorismin uhkaa. Suomalaisessa yhteiskunnassa ei myöskään ole sisäisiä syitä ja edellytyksiä terrorismin kasvulle, joskin suomalaiset voivat integraation ja globalisaation myötä joutua yhä enemmän vaaraan joutua terrorismin kohteeksi. *Euroopan unionin* kehittyminen suurvallan tapaiseksi toimijaksi ja asevoiman käyttäjäksi voisi viedä Suomenkin mukaan terrorismin uhkaa lisääviin selkkauksiin.

Ero Yhdysvaltojen johtaman sotilasliiton *Naton jäsenyyteen* on tässä suhteessa selvä. Sen toiminta on suuntautumassa yhä enemmän Välimeren alueelle, Lähi-itään ja Keski-Aasiaan, jolloin myös terrorismiongelman tulee ajankohtaiseksi. Nato-jäsenyyden myötä Suomi joutuisi lisääntyvästi mukaan terrorismin uhkaa kasvattaviin toimintoihin, joiden kohteet ovat todennäköisesti kaukana Suomesta.

YLLÄTYKSIIN ON VARAUDUTTAVA

Toimivasta doktriinista sekä hyvästä koulutuksesta ja varustetasosta huolimatta ongelmaksi jää, että kaikkiin mahdollisiin kriiseihin ja sotiin ei koskaan voida varautua riittävällä perusteellisuudella. Tässä pätee vanha sääntö: ”Joka haluaa varmistaa kaiken, ei varmista mitään”.

Clausewitzlaisen koulun oppi onkin, että varautumisessa on luotava riittävän vankat *perusteet aloittaa tehokas toiminta myös yllättävissä tilanteissa*. Se tarkoittaa ennen kaikkea koulutusta, johtamisjärjestelmää, perussuunnitelmien tekoa ja välttämättömän materiaalin varaamista siten, että niiden pohjalta voidaan helposti aloittaa eri vaihtoehtojen mukainen toiminta. Suunnitelmia ei kannata tehdä pikkutarkasti kaikkien tilanteiden varalle, eikä nopeasti vanhenevaa materiaalia ole taloudellisesti järkevää varastoida kuin koulutuksen sekä operatiivisen ja tuotannollisen valmiuden ylläpidon vaatima määrä.

Valmiudesta on siis huolehdittava, mutta sairaaloinen epäluulo on pahasta ja haittaa kanssakäymistä ja normaaliaikojen toimintaa. On esimerkiksi syytä tarkoin miettiä, kuinka pitkälle kannattaa mennä suojautumisessa *informaatiiosodankäyntiä* vastaan. On selvä, että tekniset suojaamistoimet ovat tarpeellisia ja koulutuksellisesti on luotava valmiuksia kohdata informaatiiosodankäyntiin liittyviä uhkia, mutta onko mitään järkeä ryhtyä Suomessa varautumaan ”totaaliseen informaatiiosotaan”, jossa elettäisiin ikään kuin jatkuvassa

sotatilassa? Ettei vain tässä asiassa tehtäisi samanlaisia ylilyöntejä kuin aikoinaan varautumisessa kaasuhyökkäyksiin ja totaaliseen ydinsotaan.

Myös suurten järjestelmien *suojaamisen filosofiaa* kannattaa yhä pohtia. Kenraaliluutnantti Ermei Kanninen kysyi kirjassaan *Suomen puolustus*¹⁸: Kestäkö puolustusjärjestelmämme yhä yllätykset vai onko se keskittymässä liiaksi? Mitä riskejä seuraa yhä kasvavasta luottamuksesta korkean teknologian sotilaskäyttöön?

Alueellinen puolustus luotiin aikanaan hajautetuksi järjestelmäksi torjumaan myös yllättävät iskut. Viime aikoina on kuitenkin säästäväisyysistä ja rationalisointiin vedoten lakkautettu pieniä varuskuntia ja sotilaslaitoksia sekä keskitetty päivystystä ja huoltoa. Järjestelmä toimii varmaankin hyvin rauhan aikana, jos ei oteta huomioon esimerkiksi sotilspiirien lakkauttamisesta aiheutuvia ongelmia yhteydenpidossa reserviläisiin.

Siksi on tarpeen muistuttaa jatkuvasti, että *suuret keskittymät ovat aina arkoja yllättävälle lamauttamiselle*. Tämä koskee yhtä hyvin varastoja ja kasarmialueita kuin viestiyhteyksiä ja energiahuoltoakin. *Poikkeusolojen varalle* luotujen järjestelmien toimintakyvyn tärkeimpänä mittarina täytyy pitää niiden *varmuutta kestää kaikenlaisia yllätyksiä ja tuhoamistoimia*. Taloudellisuus ja normaaliaikojen toimintakyky ovat luonnollisesti aina tärkeitä, mutta ne eivät saa olla pääasiallisia tehokkuuden kriteereitä.

Lopulta tärkeintä on kuitenkin pitää mielessä, että Suomen turvallisuuteen kohdistuvia uhkia voidaan parhaiten pienentää *turvallisuuspoliittisilla toimilla*, joilla vähennetään *hyökkäyksen kohteeksi joutumisen vaaraa* ja ylläpidetään ajankohtaisten ja nähtävissä olevan tulevaisuuden uhkakuvien mukaisesti mitoitettua *puolustusvalmiutta*. Turvallisuuspolitiikan osana toimivat ulko- ja puolustuspoliittiset keinot muodostavat siis *kokonaisuuden*, jota edelleen tukemaan tarvitaan asianmukaista talouspolitiikkaa sekä yhteiskuntapolitiikan alaan kuuluvaa toimintaa kuten yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoa sekä huolenpitoa ympäristönsuojelusta.

Suomeen on vuosikymmeniä kestäneellä työllä luotu hyvä *maanpuolustuksen yleisjärjestely*, jossa sotilaalliset ja siviilialojen maanpuolustustoimet täydentävät tehokkaasti toisiaan. Ei ole mitään syytä olettaa, että tämä koeteltu *kokonaismaanpuolustuksen* järjestelmä olisi käymässä periaatteiltaan tehottomaksi torjuttaessa tulevaisuuden kriisin ja sodan kuvan mukaisia uhkia. Alueellinen puolustus ja sitä tukevat siviilialojen maanpuolustustoimet on arvioitu myös kustannustehokkuudeltaan parhaiksi nimenomaan Suomen oloihin sovellettuina. Järjestelmän modernisointi kannattaa siis tehdä käyttäen hyväksi aikaisemmin hankittua kokemusta ja tehtyjä investointeja sekä pitäen huolta kokonaisuuden jatkavasta toimintakyvystä.

- 1 Ks. Alain Minc, *Le nouveau moyen âge* (Gallimard, Paris 1993) ja Hans Magnus Enzensberger, *Aussichten auf den Bürgerkrieg* (Suhrkamp, Frankfurt am Main 1993).
- 2 Ks. esim. Fareed Zakaria, "So much for Globalization", *Newsweek* 7.9.1998.
- 3 Teoriaa on tehnyt tunnetuksi erityisesti Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Touchstone, New York 1996).
- 4 Lähemmin teoksessa Pekka Visuri, *Turvallisuuspolitiikka ja strategia* (WSOY, Porvoo - Helsinki - Juva 1997), s. 33 - 40.
- 5 Sama, s. 203 - 214.
- 6 Ks. Suomi-skenaarioiden pohjalta tehty yleiskuvaus Tapani Ruokanen - Aarne Nurmio, *Entä jos... Suomi ja mahdolliset maailmat* (Sitra - WSOY, Juva 1995).
- 7 Ks. esim. Bob Drogin, "Ex-President Bush Says CIA Is Too Reliant on Technology", *Los Angeles Times* 14.9.2001.
- 8 Geopoliittisena tarkasteluna ks. esim. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives* (BasicBooks, New York 1997).
- 9 Ks. lähemmin Visuri (1997), s. 336 - 342 ja 402 - 403.
- 10 Lähemmin Pekka Visuri, *Kosovon sota* (Gaudeamus, Helsinki 2000).
- 11 Ks. Heinz Loquai, *Der Kosovo-Konflikt - Wege in einen vermeidbaren Krieg* (Nomos, Baden-baden 2000). Ks. myös Ivo Daalder - Michael E. Hanlon, *Winning Ugly. NATO's War to Save Kosovo* (Brookings Institution Press, Washington D.C. 2000), s. 40 - 100.
- 12 Yksityiskohtainen selvitys Naton antamien ilmoitusten ja todellisuudessa havaittujen kalustotappioiden eroista on John Barry - Evan Thomas, "The Kosovo Cover-Up", *Newsweek*, May 15, 2000, s. 19 - 24.
- 13 Kokemuksista Naton toiminnasta ks. Wesley Clark, *Waging Modern War. Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat* (PublicAffairs, New York 2001).
- 14 Tarkkoja tappiolukuja ei ole ilmoitettu. Kaksi lentokonetta (F 117 ja F 16) ammuttiin alas Jugoslavian alueella, ja ainakin kaksi konetta tuhoutui sen ulkopuolella.
- 15 Harry G. Summers, *The New World Strategy. A Military Policy for America's Future* (Touchstone, New York 1995).
- 16 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001*, Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001, VNS 2/2001 vp, s. 45 - 46.
- 17 Gustav Hägglund, *Suomen puolustus* (Ajatus, Jyväskylä 2001), s. 26.
- 18 Ernei Kanninen, *Suomen puolustus* (Otava, Keuruu 1994).

Abstract

PREPARING TO FACE UNFORESEEABLE: IMAGES OF CRISIS AND WAR FROM A FINNISH PERSPECTIVE

Pekka Visuri, Lieutenant Colonel G.S, Docent

Image of future crises and wars are important for strategic planning and building of national defence structures. However, experience of earlier attempts to foresee the developments teaches us that the task is almost impossible. There are so many factors related to specific situations as well as dramatic surprises, for example the terror attack in New York and Washington on 11. September 2001, which influence the decisions so that pure linear or technical logic cannot be correct enough.

In spite of the difficulties in foreseeing we can still formulate alternative scenarios for possible developments. They must be based on long experience of history and not only on the current trends. For understanding the limits of foreseeing and making scenarios it is useful to study general theories and perceptions of crises and wars. In this article two major philosophies, the positivist thinking of Antoine-Henry Jomini and the anti-positivist view of Carl von Clausewitz, have been introduced.

The Clausewitzian school sees almost no possibilities for making exact forecasts in serious crises and during war. Only some technical and tactical developments can be managed rather well, but strategic and political forecasts are very exposed for errors. That is why we must always be ready for surprises and friction. Detailed strategic or operational planning is superfluous if not dangerous. Good preparedness for defence means building a solid ground for mobilization and operations, i.e. effective training of the personnel, adequate observation of threats and basic technical preparations (e.g. for secure communication systems and functioning command structure) as well as operational planning for meaningful, resolute action also in surprise situations.

Also the forecasts concerning long-term developments in world politics are notoriously weak. At present we are living in a transitional phase from the post-Cold War period to something new. How does the world look after some 10 - 15 years? Will there be a strengthening globalization or a new concert of major powers, or is it some kind of "clash of civilisations"?

In this article such factors are emphasized which are relevant especially for Finnish circumstances. Therefore, some recent cases are studied, especially

the wars on Kosovo and Chechnya. Then some models of crises are assessed which can affect Finland.

The models of threat described in the governmental report on security and defence policy from June 2001 are problematic because the cases "strategic strike" and "large scale attack" have been comprehended as too separate and distinct models. It would be better to be ready to repel various types of attack with the same basic defence system, because we cannot imagine all the possible situations in future which would be threatening Finland. Nor should we fix the threat analysis on one narrow attack model. However, we can presume that Finland because of her geostrategic situation still remains exposed for attacks during a future crisis or war in which the major powers are opposing each other.

The territorial defence system is also in future a good basis for the development of the national defence for Finland. It has been built capable to deter effectively also surprise attacks. The network of command and control as well as the decentralized mobilization and defence system are very modern and secured against heavy "strategic strikes", too.